

Шавалюк О. Л. Ю.,

здобувач Львівського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Винник Анна Олегівна,

доцент кафедри кримінального права
та кримінології Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВА ЖОРСТОКІСТЬ ЯК КВАЛІФІКАЦІЙНА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Дисципліна кримінально-правової кваліфікації є однією з ключових у системі юридичних наук, оскільки вона спрямована на правильне застосування норм кримінального права до конкретних суспільно небезпечних діянь. У контексті умисного вбивства, передбаченого статтею 115 Кримінального кодексу України, особлива увага приділяється кваліфікуючим ознакам, які обтяжують відповідальність і впливають на тяжкість покарання. Однією з таких ознак є особлива жорстокість, яка вказує на підвищений ступінь суспільної небезпеки діяння та особи винного. Проте поняття особливої жорстокості залишається одним із найбільш дискусійних у теорії та практиці кримінального права, що зумовлює проблеми його розмежування від інших форм умисного вбивства. Дана тема має важливе значення для забезпечення єдності правозастосування та уникнення помилок у кваліфікації, що можуть призвести до порушення принципів законності та справедливості.

Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства закріплена в пункті 4 частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України. Ця ознака передбачає вчинення вбивства способом, який характеризується винятковою безжальністю, нелюдськістю або заподіянням потерпілому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань. У науковій літературі особлива жорстокість розглядається як сукупність об'єктивних і суб'єктивних елементів, що вказують на специфічний спосіб вчинення злочину та психологічне ставлення винного до своїх дій. Об'єктивна сторона проявляється у виборі способу вбивства, який спричиняє тривалі або надзвичайно інтенсивні страждання потерпілого перед смертю. Суб'єктивна сторона пов'язана з усвідомленням винним характеру своїх дій та бажанням або свідомим допущенням заподіяння таких страждань [3, с. 176].

Проблема розмежування особливої жорстокості від інших кваліфікованих видів умисного вбивства полягає в неоднозначності тлумачення цього поняття. Законодавець не надає чіткого визначення особливої жорстокості, що ускладнює її відмежування від звичайного умисного вбивства або вбивства, вчиненого з іншими обтяжуючими

обставинами, наприклад, з мотивів помсти чи користі. У доктрині кримінального права України пропонуються різні підходи до розуміння цього терміну. Деякі автори вважають, що особлива жорстокість має бути пов'язана виключно з фізичними стражданнями потерпілого, тоді як інші наголошують на необхідності врахування психологічного аспекту, такого як приниження гідності чи залякування. Наприклад, нанесення численних тілесних ушкоджень, використання вогню, кислоти чи тривале знущення над жертвою можуть свідчити про особливу жорстокість. Проте не кожен випадок заподіяння множинних ушкоджень автоматично кваліфікується за цією ознакою, оскільки вирішальним є намір винного та характер страждань потерпілого [1, с. 300–301].

Одним із ключових аспектів аналізу особливої жорстокості є спосіб вчинення злочину. Спосіб, який обирає винний, має відображати його намір не лише позбавити життя, а й завдати потерпілому додаткових страждань. Наприклад, використання гострих предметів для нанесення множинних ударів у життєво важливі органи може свідчити про особливу жорстокість, якщо кількість і характер ушкоджень перевищують необхідні для настання смерті. Водночас швидке позбавлення життя, навіть із застосуванням насильства, не завжди підпадає під цю ознаку, якщо страждання потерпілого не були тривалими чи надмірними. У цьому контексті виникає проблема оцінки тривалості страждань. У літературі зазначається, що тривалість не є єдиним критерієм, оскільки навіть короткочасні, але надзвичайно інтенсивні страждання можуть свідчити про особливу жорстокість [1, с. 301].

Суб'єктивна сторона злочину також відіграє важливу роль у кваліфікації. Особлива жорстокість передбачає наявність прямого умислу не лише на позбавлення життя, а й на заподіяння страждань. Це означає, що винний усвідомлює, що обраний ним спосіб спричинить потерпілому особливі муки, і бажає або свідомо допускає їх настання. У деяких випадках виникають труднощі з доведенням такого наміру, особливо якщо дії винного були імпульсивними чи не мали чітко вираженого мотиву. Наприклад, вбивство, вчинене в стані афекту, може супроводжуватися насильством, яке зовні нагадує особливу жорстокість, але відсутність умислу на заподіяння страждань виключає кваліфікацію за цією ознакою.

Ще однією проблемою є відмежування особливої жорстокості від інших кваліфікуючих ознак, передбачених частиною 2 статті 115 Кримінального кодексу України. Наприклад, вбивство, вчинене з корисливих мотивів, із хуліганських мотивів чи щодо кількох осіб, може супроводжуватися діями, які на перший погляд вказують на особливу жорстокість. У таких випадках необхідно ретельно аналізувати, чи є особлива жорстокість самостійною ознакою, чи вона є лише супутнім елементом іншого кваліфікованого виду вбивства. Наприклад, вбивство з корисливих мотивів може бути вчинене способом, що не спричиняє особливих страждань, а тому кваліфікація за пунктом 4 частини 2 статті 115 буде помилковою. Аналогічно,

вбивство кількох осіб може включати елементи насильства, але якщо страждання потерпілих не були тривалими чи надмірними, ознака особливої жорстокості не застосовується [2, с. 594].

У доктрині також звертається увага на необхідність врахування індивідуальних характеристик потерпілого при кваліфікації. Наприклад, вбивство дитини, особи похилого віку чи особи з обмеженими фізичними можливостями може сприйматися як особливо жорстоке через підвищену вразливість таких потерпілих. Проте законодавство не містить прямої вказівки на те, що вразливість потерпілого є обов'язковою умовою для визнання вбивства особливо жорстоким. Це породжує дискусії щодо того, чи слід враховувати такі характеристики як об'єктивний критерій, чи обмежуватися аналізом дій винного та їх наслідків [2, с. 595].

У контексті міжнародного досвіду варто зазначити, що в кримінальному законодавстві інших країн також виникають аналогічні проблеми. Наприклад, у деяких правових системах особлива жорстокість розглядається як обтяжуюча обставина, але її визначення часто залежить від конкретних обставин справи. У країнах загального права, таких як Великобританія, акцент робиться на намірі винного та характері заподіяних страждань, тоді як у країнах континентального права, таких як Німеччина, більша увага приділяється об'єктивним ознакам, таким як спосіб вчинення злочину. Порівняльний аналіз дозволяє припустити, що в Україні доцільно було б розробити більш чіткі критерії кваліфікації особливої жорстокості, можливо, шляхом внесення роз'яснень до нормативних актів або розробки відповідних методичних рекомендацій.

Отже, особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства є складним і багатограним поняттям, яке вимагає комплексного підходу до його тлумачення та застосування. Основними проблемами розмежування є відсутність чіткого законодавчого визначення, труднощі з оцінкою суб'єктивного наміру винного, а також необхідність відмежування від інших кваліфікованих видів умисного вбивства. Вирішення цих проблем можливе шляхом удосконалення доктринальних підходів, уніфікації критеріїв оцінки та врахування міжнародного досвіду. Тільки за таких умов можна забезпечити єдність правозастосування та відповідність кваліфікації принципам законності та справедливості.

Список використаних джерел

1. Акімова А. С. Особлива жорстокість як спосіб вчинення злочинних посягань. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 300–301.
2. Смілянський, Я. Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. Форум права. 2009. № 3. С. 591–596. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09cjpgouv.pdf>.
3. Шалгунова С. А., Мальована Л. В. Поняття й ознаки жорстокості в кримінальному праві та законодавстві України. Право і суспільство. 2015. № 3. С. 172–181.